

Zlatko Posavac, OBJAVLJENA JE KATANČIĆEVA POETIKA

Matija Petar Katančić: KNJIŽICA O ILIRSKOM PJESNIŠTVU IZVEDENA PO ZAKONIMA ESTETIKE; (De poesi Illirica libellus ad leges aestheticas exactus, 1817); preveo i originalni latinski tekst za tisak priredio, te komentarima popratio mr Stjepan Sršen (str. 1—232); pogovor napisao dr Stanislav Marjanović (str. I—XIV); izdanje Izdavačkog centra »Revija« i Radničkog sveučilišta »Božidar Maslarić«, Osijek; tiskara »Zagreb«, Samobor 1984.

Objavljivanje svakog novog prijevoda iz latinističke nam zamašne kulturne, pa utoliko posebno još i specifično teorijske baštine, dakle jednog važnog segmenta svake tradicije, premda je uvijek dobrodošlo, u nas je na žalost relativno rijetka pojava. Ako je k tome riječ o publiciranju jednog rukopisa, dosad neobjavljenog tiskom, i to rukopisa vrlo uzbudljive sudbine, tada odmah postaje razumljivo zašto je to, kao što je slučaj s Katančićevom u naslovu istaknutom poetikom, događaj od prvorazrednog značenja. Sada taj spis objavljivanjem tiskom definitivno ulazi u aktivni naš kulturnopovijesni korpus, a samim tim — što se ne zbiva nužno u svim sličnim prilikama — unosi mnogo važnih, dosad dobrim dijelom neuvažavanih, ali ubuduće nezaobilaznih interpretativnih momenata. U tom aspektu za svaku je pohvalu trud prevodioca, jer pripada rijetkima koji se odlučuju na sličan podvig; utoliko pohvalnije, jer u nas je onih koji znaju latinski iz godine u godinu sve manje. U istom smislu idu također sve pohvale izdavačima, jer je i među njima sve manje onih, koji znaju i ujedno hoće objaviti prava djela doista važna za našu kulturnu povijest. A upravo Katančićevi spisi čine — uz niz ostalih autora — neobično važnu dionicu epohe njegova životnog vijeka, unutar kojega mu je poetika doduše nevelik, ali relevantan, vrlo tipičan i upravo paradigmatički spis.

Ako bismo željeli stvoriti neku određenju predodžbu o hrvatskoj kulturi drugog dijela 18. i prve polovice 19. stoljeća na temelju informacija odnosno prosudbi većine dosadašnjih književnopovijesnih pregleda, koji nikad ne prešućuju Katančića, čudno je, no istinito, da bismo ograničeni tim polazištem zasigurno dobili vrlo nepotpunu, i, što je još neugodnije, posve pogrešnu sliku. Pogled u spomenuto razdoblje deformiran je zbog nekritičkog i do danas historiografski neprevladanog predimenzioniranja »budničarskog« »ilirizma«. Ta deformacija ide direktno na štetu potrebe ne tek intenzivnijeg i ekstenzivnijeg istraživanja pojednako epohe koja je neposredno slijedila iza ilirizma, kao i epohe koja mu je prethodila, nego još više ide na štetu svakog načelno metodološki primjerenijeg, po rezultatima svrshodnijeg, a također znanstveno modernijeg zahvata u spomenuta razdoblja. Deformacija, koja, naime, nije bez posljedica za cjelokupnu historiografiju hrvatske kulture, a njenih pojedinačnih povijesti

umjetnosti tj. historiografijâ svih pojedinih grana umjetnosti posebice. Ta tvrdokorna deformacija nije sporna samo zbog neadekvatnih interpretacija, te u nas predoslovnog, pa zato pogrešno jednoznačnog paralelizma kulturne i političke povijesti, nego još evidentnije zato, jer ju se uvijek iznova instalira suprotno elementarnom poštivanju činjenica. Deformacija, koja se, zaobilazeći kritičnost, želi utemeljiti u sferi tobože operativno predznanstvenog priređivanja predmeta znanstvenog istraživanja.

Ako bismo pak o dijelu našeg 18. i prvoj polovici 19. stoljeća nastojali stvoriti neku predodžbu kroz prizmu povijesti likovnih umjetnosti, makar samo kao segmenta materijalizacije nekih modaliteta realnog, zbiljskog života i njegovih okvira, rezultat bi bio još porazniji: ne postoji, naime, baš nikakva domaća povijest likovnih umjetnosti u koju bi s koliko-toliko sređenom građom i prihvatljivim interpretacijama bilo moguće interpolirati taj njen dio. Bez utkanosti u povijesni, dijakronijski slijed, sve izolirane, ionako rijetke prosudbe još rjeđih istraživanja tog razdoblja, uostalom kao i činjenica pripadnih drugim epohama, na planu likovnih umjetnosti možda najviše od svih naprosto »više u zraku«.

Kad tako stoje stvari s umjetnošću i s pristupima njenoj povijesnoj praksi, inclusive i njenoj historiografiji, samo se po sebi nameće pitanje kako tad stoje stvari s poznavanjem njene teorije u sklopu označenog razdoblja!? Dakako, valja s nelagodom odmah priznati da ne postoje iscrpniji pregledi povijesti hrvatske filozofije, pa ni estetike, na koje bismo se ovdje mogli pozvati. Međutim, upravo na planu istraživanja za povijest hrvatske estetike uspjelo je situaciju maknuti s mrtve točke i za relativno kratko vrijeme bitno promijeniti: uvažavanje zanemarene i neinterpretirane, dotad čak nepoznate građe omogućuje konstruiranje apostrofiranog razdoblja što se logično uklapa u povijesni kontekst kao svojevrsno umjetnički, duhovno i estetski strukturirana epoha, koju, zajedno s nužnim proporcioniranjem u projekciji spram prilika u Hrvatskoj, i uz potrebne korektivne specifičnosti, možemo (i moramo!) prema sadašnjem stanju spoznaja — sukladno evropskoj i svjetskoj povijesti — označiti kao *romantični klasicizam*.

Razdoblju romantičkog klasicizma, s genetskim temeljem i naglašenijim angažiranjem u klasicističkoj komponenti, dakle u toj kompleksnoj i mnogo čime antitetičnoj, no ipak izdiferenciranoj stilskoj formaciji, pripada i Matija Petar Katanić (1750–1825). Zajedno sa svojom poetikom. I to ne samo načinom estetičkog naziranja i pjesničkog stvaranja, nego baš i deklarativno, malim spisom, kvantificiranim kao »knjižica« (*libellus!*), gdje je svoja shvaćanja iznio eksplicite. Pa ma koliko Katanićeva »knjižica« opsegom bila malena, ona uz ostale istražene (brojna su djela još neistražena) čini samo jedan u nizu važnih dokumenata, po kojima razdoblje kojem pripadaju, realno, duhovno i kulturološki ni u kojem slučaju ne smije biti tretirano (kao često puta dosad) u sklopu najnižih dionica našeg kulturnopovijesnog dijagrama ili čak kao »bijela mrlja« na kulturološkoj karti kakvog-takvog nam povijesnog kontinuuma.

Dakako, u prosudbama valja paziti na primjerenost interpretacija i ocjena. Treba podvući dijakronijske razlike: za vrijeme tzv. »preporodnog« »ilirizma« u hrvatskoj kulturnoj povijesti nije nastalo takvo ili slično djelo, koje bi jasno i nedvosmisleno definiralo estetičke i umjetničke intencije svog doba. S druge strane valja voditi računa o sinkronijskim relacijama spram svijeta: ni trenu nije uputno smetnuti s uma da Katanić djeluje u isto vrijeme kad je primjerice njemački klasični idealizam u pu-

nom jeku i da je godina 1817, dakle vrijeme dovršavanja Katančićeve poetike, ujedno i godina kojom je datirana Hegelova *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften*. Inzistirati na mehaničkom paralelizmu bilo bi apsurdno i metodološki neopravdano. Kontrapostiranje zajedno s metodološkim ogradama ne smjera na relativizaciju dometa nego na razabiranje mogućih orijentira i, prema prilikama, pravilnom očitovanju povijesnog i historiografskog kompasa: ono, naime, ne sugerira, niti smije značiti, obezvređenje baš svega što nije u svjetskim razmjerima »naj«. Ako se generalno i konstatira da u navedeno doba nismo imali svog Kanta, Fichtea, Herbarta, Schellinga, Hegela i Schopenhauera, valja ipak znati da slijedeće razdoblje hrvatske kulturne povijesti tj. vrijeme tzv. ilirizma nije imalo ljude intelektualnog formata i estetičkog senzibiliteta kao što su Raimondo Kunić, Ruđer Bošković, Benedikt i navlastito Kristofor Stay izvan domovine, te takvih kao Adam Alojzije Baričević, Junije Rastić, pa napokon i Matija Petar Katančić kod kuće. Premda ni ta imena sama za sebe ne daju dovoljno jasnu sliku povijesne situacije, ipak je očito da upravo ilirizam u stanovitom smislu, suprotno uvriježenim predodžbama, znači u znanstveno-intelektualnom i estetskom pogledu silaznu liniju. Tek će u postilirskom dobu, kad se pozicije počnu diferencirati principijelno, očito pod pritiskom povijesne logike biti objavljeni prvi, relativno popularni, donekle školski koncipirani, ali sustavni poetički priručnici, s djelimice »ilirskom« inspiracijom (Sladović, Macun): i tek se tad, sredinom 19. stoljeća, početkom 50-ih godina, počinju izgrađivati za Hrvatsku povijesno zaista novi estetički i poetički, teorijski, no i praktično-politički pogledi (Starčević).¹

Katančićev estetički nazor ekstrakt je neoklasicističke poetike, s mjestimice razaberivim naznakama nadolazećeg romantizma. Paradigmu klasicističkog poimanja čitamo u drugom dijelu Katančićeve *Knjižice* (§ IV, 1) gdje govori o pjesniku: »Pjesnik ima dužnost i zadaću da zabavljajući poučava i opominje, odnosno da ljude na ugodan način potiče i korisno pouči« (str. 157). Težište Katančićevog klasicizma ne može biti klasičnije i klasicističnije izraženo nego zadaćom pjesnika: *ut delectando doceat, moneatque!*

Katančić evidentno izražava pozitivne tendencije epohe i ujedno njen kraj, čuvajući makar u naznakama tematiku velike klasične antikne tradicije kakva potječe od Platona i Aristotela, Cicerona i Horacija. U jače istaknutoj prisutnosti kategorije *utilitas* osjeća se neposredna pozadina prosvjetiteljstva isto kao i u nesuzdržanosti spram didaktičnih vrsta. U definiciji drame i tragedije polazište je naravno Aristotel, ali je mimoidena povijesna konfrontacija Lessinga s francuskim klasicizmom o problemu triju glasovitih dramskih jedinstava (radnje, mjesta i vremena). No zato je Katančić u taj kompleks uveo za 19. stoljeće karakteristične kategorije *forme* i *materije*, za što ne bi trebala ostati slijeпа i gluha domaća historiografija. Antičkoj tradiciji pripada još *ideja zanosa*, (*furor*), kao i shvaćanje da se pjesnik rađa (*poeta nascitur*), s tim da sukladno duhu klasicizma Katančić neće izostaviti zahtjev znanja i obrazovanja, vježbe i usavršavanja: bez truda nema uspjeha, ali se na gotovu djelu više ne vidi muka napora. Trag je tradicije protivljenje neznanju, samo što u ideji *poeta nascitur* naglašavanje prirodne darovitosti (darova prirode!)

¹ Usporedi Zlatko Posavac, *Interferencija tradicije i moderniteta, studija o »stekliškoj« estetici Ante Starčevića*, Forum, Zagreb XXIV/1985, knjiga XLIX, broj 1–2, str. 14–56.

nije bez dodatnih crta novovjekovlja. Kategoriju pak *ukusa* Katančić očito preuzima iz neposredne povijesne blizine za njega tek minulih stoljeća.

Osim što je cijela knjiga primarno orijentirana iz interpretacije domaće književne tradicije, (koliko je ona uopće Katančiću bila dostupna u njegovom budimskom neke vrsti zatočenju), ipak nije naodmet upozoriti na jedan kuriozum: veliki luk recepcijske tradicije kojega Katančić možda i nije bio svjestan. Ili možda ipak? Prvi glavni dio njegovog spisa govoreći o *Počecima pjesništva uopće* oslanja se na knjige Starog zavjeta što samo po sebi nije čudno ukoliko ne zaboravimo da je Katančić bio franjevac. Međutim, upravo nam se čini simptomatičnim da će se u tom pogledu pozvati na ona ista mjesta na koja se stoljećima prije njega pozivao srednjovjekovni glagoljaški prijevod *Lucidara*. Ukoliko sâm Katančić možda i nije s namjernim paralelizmom posegnuo za legitimiranjem »ilirske« tradicije tim srednjovjekovnim tekstom, više je nego simptomatična identična tendencija sekulariziranja određene tematike Svetoga pisma: s onom u *Lucidaru* za predrenesansni, a ovdje sad novovjeki kontekst.²

Radi generalne informacije čitatelju dodajemo kako je Katančićeva preokupacija primarno poetička, a tek posredno estetičko-filozofijske prirode. Dovoljan razlog da se ranije navedeno doslovno relacioniranje spram njemačkog klasičnog idealizma drži neprimjerenim! Uz već spomenuti naslov prvog dijela spisa ni drugi dio, *Stanje pjesništva u Iliri*, ne sugerira teorijsku problematiku, dok je treći, *Metričko umijeće pjesništva*, u cjelini prosodijskog karaktera. Ipak i prvi i drugi dio osim poetičke dimenzije sadrže i teorijsku, estetičku, pa i filozofijsku relevantnost, što se navlastito tiče paragrafa 3. pod naslovom *Umjetničko pjesništvo* i 4. *Svrha, darovitost i obilježje pjesnika*. Ne upuštajući se nigdje u spekulativna izvođenja Katančićeva izlaganja ne mimoilaze zauzimanje stava spram epohalne kategorijalne sprege *istine* i *prirode*, dakako kroz prizmu estetike, manifestirajući time kontakt povijesnih struja neoklasicizma i romantike. Za Katančića, kojem je klasicističko akceptiranje racionalno utvrdivih pravila samorazumljivo, a neprikosnoveno poštivanje autoriteta antičke tradicije pretpostavkom, vrlo je karakterističan i za njegovu epohu i te kako relevantan ovako iznesen stav: »Stari pisci su zajedno s Aristotelom i Kvintilijanom govorili da je oponašanje prirode rodilo pjesništvo. I stvarno, čovjek koji promatra prirodu stvorenih stvari, raznolikost cvijeća, ljepotu, miris, sladoć plodova, ugodnost i mnogovrsni pjev ptica, dolazi iz vlastite pobude da slavi Stvoritelja kao što smo upoznali na početku ove knjige. Naime, ljudski su osjećaji u skladu s prirodom tako da čovjeka zahvati slatkoća pjevanja i ritam glazbe i bez njegove volje, jer je on osjetljiviji u srcu nego u razumu« (str. 135).

Naznačujući općenit odnos Katančićevih nazora spram povijesne pozicije i orijentacije nije naodmet upozoriti na još jednu važnu »pojednost« od kakvih inače ovisi historiografska koncepcija (hrvatskog) 19. stoljeća. Uobičajilo se početkom kritike novije hrvatske književnosti (pa i glazbene, itd.) smatrati doba ilirizma, što već kao teza zvuči vrlo neuvjerljivo, jer je upravo ilirizam bio izrazito nekritičan; i spram suvremenika i spram tradicije, domaće i svjetske. Uostalom Kombol je upozorio

² Vidi o tome Zlatko Posavac: *Ars histrionica; umijeće, umjetnost i gluma kao predmet estetičke refleksije hrvatskih srednjovjekovnih tekstova pisanih narodnim jezikom*, Dani hrvatskog kazališta, sv. II, Split 1985, str. 116—132. Konkretno za glazbu vidjeti str. 122. (Kod Katančića u hrvatskom prijevodu str. 115.)

da su »vrijedna spomena u povijesti naše dotad mršave književne kritike« kritička opažanja Luke Stullija (1772—1828) o Gundulićevu *Osmanu*, pa time, premda je sam bio nesklon Stullijevim pozicijama, indirektno daje do znanja kako su korišteni književno-povijesne kritike u Hrvatskoj raniji od Ilirizma.³ Zato, ukoliko istraživanja ne pokažu drukčiju koneksiju, valja u Katančićevu kritičkom osvrtu na Reljkovića, kojeg prosuđuje i po sadržaju i po formi, vidjeti začetak moderne hrvatske književne odnosno književnopovijesne kritike, tj. kritike 19. stoljeća, ma i bila argumentirana iz horizonta »tradicionalnih« kategorija. Ne mora se, nadalje, svatko složiti s Katančićevom argumentacijom da je Kačić »privlačan dalmatinski pjesnik«, kojeg vlastite pjesme ipak »ne odaju (kao) pravog pjesnika« »budući da su njegove elegije lišene metra prema prozodijskim zakonima« (str. 156), ali će morati barem priznati Katančićevu slutnju da s Kačićem nešto nije u redu, i da je u tom smislu pokušavao navesti svoja estetička obrazloženja. Spram Reljkovića odnos je kompleksniji, a konfrontacija stavova još uvjerljivija.⁴ No upravo iz povijesne perspektive, u kojoj su se kod nas tako lako izricale »kritike« bez ikakvih ozbiljnijih estetičko-kritičkih kriterija, nužno je respektirati Katančićev postupak naprosto kao kulturnopovijesnu činjenicu: Katančić ide među prve u Hrvatskoj 19. stoljeća koji su željeli zadovoljiti najelementarniji postulat prosudbe — da ne bude puka samovolja, nego da mu mišljenje bude argumentirano.

Naravno, tek sada, nakon što je Katančićevo djelo napokon postalo pristupačno javnosti zapravo može započeti svestran interpretativan rad s plodnim konzekvencijama izvedivim u svim potrebnim pravcima. Stoga su ovdje iznesena kritička razmatranja samo upozorenje na upravo izišlu knjigu s tim da se nadovezivanjem na dosadašnje predradnje razaberu prostori novih uvida. Upravo iz otvaranja takvih mogućnosti javlja se potreba bez ustručavanja ponoviti priznanje izdavaču, prevodiocu i piscu pogovora, s punim uvjerenjem da je objavljivanjem ove knjige ispunjen jedan davni kulturnopovijesni dug. Popunjena je i jedna praznina: dostupnost Katančićeva djela ne znači samo prinos boljem poznavanju povijesti estetičkih teorija u nas, nego se s razlogom smije očekivati plodne konzekvencije i kritičke interpretativne inovacije na više područja — prvenstveno za područja nekih grana umjetnosti, njihovih teorija i njihove historiografske artikulacije. Možda je napokon moguće očekivati bolje i dublje razumijevanje jednog u nas konfuzno interpretiranog razdoblja, dakako, uz pretpostavku da se otklone baš u Hrvatskoj tako česte predrasude o klasicizmu i spram njega netolerantno apriorno negativan stav. Uklanjanju predrasuda moralo bi pridonijeti upoznavanje s ovim sada svima dostupnim Katančićevim spisom, pridonoseći zasigurno presudno boljem upoznavanju samog Katančića i prosudbi njegova djela u cjelini.⁵

Nije ovdje mjesto upuštati se u prosudbu prijevoda, koju valja prepustiti klasičnim filolozima: (jedan od stručnih recenzenata bio je dr. Vladimir Vratović, koji je svojedobno i sam preveo nekoliko fragmenata

³ KOMBOL, Mihovil, *Povijest hrvatske književnosti* II izdanje, Zagreb 1961, str. 393—394.

⁴ O kulturnopovijesnoj relaciji Reljković—Katančić autor ovog prikaza je tematizirao problem referatom na simpoziju povodom 200-godišnjice smrti M.A. Reljkovića: Nova Gradiška, 25—27. listopada 1984. (Zbornik u pripremi).

⁵ Osim kapitalnih radova Tome Matića najiscrpniji prikazi Katančićeva života i rada u novije vrijeme potječu iz pera pisca *Pogovora* dr. Stanislava Marjanovića (vidi npr. *Croatica*, Zagreb IX, 1978, sv. 11—12) i dr. Veliki zbornik radova o Katančiću sa simpozija JAZU — kasni na žalost već godinama.

Katančićeve poetike za knjigu *Hrvatski latinisti*, II PSHK, sv. 3, Zagreb 1970). Letimične usporedbe nekih mjesta s izvornikom ukazuju da bi možda bilo korisno prodiskutirati pojedine terminološke probleme, (zajedno s dva-tri terminološka otvorena pitanja i u *Pogovoru*), kao što bi općenito tu i tamo bila moguća pokoja objecka, od koje se suzdržavamo, budući da bi u našim prilikama mogla dobiti prizvuk prigovora ili čak pokude; jer i uz potrebnu kritičnost, ova recenzija ničim ne želi obeshrabrujuće djelovati na izdavače, ili, još gore, na prevodioca. Zato ne treba ovdje propustiti priliku kako bi se izrazila želja da ovakvi prevodilački napori ubuduće ne budu iznimka, da ne budu osamljeni odnosno rijetki: posebice još da ne budu tako rijetki kada je riječ o baštini sjeverne Hrvatske, navlastito Slavonije, dosad isuviše zanemarene. Jer samo na temelju potpunijeg poznavanja činjenica i tekstova sa svih naših geografskih etničkih koordinata bit će moguće dobiti pravu sliku cjeline našeg kulturnopovijesnog mozaika, u kojem Katančić sa svojom poetikom ni u kojem slučaju nije zanemariv »kamenčić«.

Damir Barbarić, Werner Beierwaltes: *DENKEN DES EINEN, Studien zur neuplatonischen Philosophie und ihrer Wirkungsgeschichte*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1985, str. 471.¹

Oslanjajući se na svojevrstu »metodiku« hermeneutike filozofijskog teksta, izvedenu u Gadamerovu djelu *Istina i metoda*, kao i na rezultate prakticanja te metode u svog direktnog učitelja Rudolfa Berlingera, posvetio je Werner Beierwaltes cjelinu svog dosadašnjeg povijesno-filozofijskog istraživanja filozofiji neoplatonizma. Od doktorske dizertacije okupirane problematikom tzv. metafizike svjetla² pa nadalje, ta su istraživanja, široko zasnovana, popraćena primjernom erudicijom i vođena strogom, uvijek samu stvar o kojoj se radi respektirajućom metodikom, rezultirala od sada s pet objavljenih knjiga, više desetaka instruktivnih i uvijek relevantnih članaka te nizom poticajnih recenzija. Od uobičajenog neoplatonizmom zabavljenog »istraživačkog pogona« (Forschungsbetrieb), pokretanog i vođenog — kako to sam Beierwaltes uočava — »jednom u osnovi bezinteresnom historijskom rutinom« (DE 281), izdvaja se njegovo vlastito nastojanje uvijek prisutnim pitanjem o *stvarnoj relevanciji i istini* stvari koja je u pitanju: »Filozofijska interpretacija je, u suprotnosti spram pozitivističkog prikaza, filozofirajuće ovršenje (Vollzug) stvari dotičnog mišljenja, u skladu s principom koji ga određuje. Njena mjera stoga nije slučajni faktum, nego *istina* stvari same.«³

¹ Dalje u tekstu citirano kao DE, uz oznaku pripadne stranice.

² Beierwaltes W., *Lux intelligibilis, Untersuchung zur Lichtmetaphysik der Griechen*, Diss. München 1957.

³ Beierwaltes W., *Proklos, Grundzüge seiner Metaphysik*, Frankfurt am Main 1979. Str. 23.